www.iman1.com

بەشیسێیەم:سوپای ئوسامەوجیهادی(الصدیق)دژی هەڵگراوەکان:

یەکەم: خستنە ڕێی سوپای ئوسامەرضي الله عنه لە لایەن ئەبو بەکرەوەرضي الله عنه.

دەوڵەتی ڕۆمان یەکێك بوو لەو دوو دەوڵەتەی لە کەنداوی عەرەبیەوە نزیك بوو لە سەردەمی پێغەمبەری خواﷺ، زۆرێك لە بەشی سەرووی کەنداوی داگیر کردبوو،فەرمانڕەواکانی ئەو ناوچانە لە لایەن دەوڵەتی ڕۆمانەوە دیاری دەکران و گوێڕایەڵی ڕۆمەکان بوون.

پێغەمبەری خواﷺ بانگخوازان و نوێنەری خۆی ناردە ئەو ناوچانە و (دحیە الكلبی) بە نامەیەکەوە نارد بۆ لای (هەرقل)ی ڕۆم و تیایدا بانگی کرد بۆ موسوڵمان بوون[1]، بەڵام سەرکەشی نواند و لووت بەرزی بردی بە قوڕدا، نەخشەی پێغەمبەری خواﷺ زۆر ئاشکرا بوو کە مەبەستی بوو هەیبەت و شکۆی ڕۆم لەبەر چاوی عەرەبدا بشکێنێت، پاشانیش ڕزگارکردنی ناوچەکانیان لە لایەن سوپای ئیسلامەوە بێتە دی.

لە ساڵی حەوتەمی کۆچیدا سوپایەکی نارد و لەگەڵ عەرەبە گاورەکان و سوپای ڕۆمدا بەشەڕهاتن لە ناوچەی مؤتە سەرکردەکانی سوپای ئیسلام یەك بە یەك شەهید بوون کە ئەمانە بوون: زەیدی کوڕی حارسە و پاشانیش جەعفەری کوڕی ئەبو تالیب پاشان عبدالله ی کوڕی ڕەواحەرضي الله عنه و پاش ئەوان شمشێری خوا خالیدی کوڕی وەلیدرضي الله عنه سەرکردایەتی سوپاکەی گرتە دەست و سوپاکەی گەڕاندەوە بۆ مەدینەی پڕ نور.[٢]

لە ساڵی نۆیەمی کۆچیدا لەگەڵ سوپاکەیدا دەرچوو بەرەو وڵاتی شام و بە سوپایەکی گەورەوە گەیشتە تەبووك[3]، بەڵام نە لەگەڵ ڕۆم و نە لەگەڵ هۆزە عەرەبەکاندا تێك

---

[1] ـ البخاري كتاب الوحي (ژمارە: ٧).

[2] ـ السيرة النبوية الصحيحة للعمري (٢:٤٦٧ـ٤٧٠).

[3] ـ مسلم كتاب الفضائل (٤:٤٧٨٤).

هەڵنەشاخا و سەرکردەی ئەو ناوچە و شارانە لەگەڵی ڕێککەوتن لەسەر دانی سەرانە و پاش بیست ڕۆژ مانەوە لە تەبووك سوپای ئیسلام بەرەو شاری مەدینە گەڕانەوە.[٤]

لە ساڵی (١١)ی کۆچیدا پێغەمبەری خوا نیازی کرد هێرشێك بەرێت بۆ سەر ڕۆمەکان لە ناوچەی بەلقا و فەلەستین بە سوپایەکەوە کە گەورە هاوەڵانی کۆچەریان و پشتیوانان تیایدا سەرباز بوون و ئوسامەی کوڕی زەیدی کرد بە سەرکردەیان.[٥]

(حافظ ابن حجر) دەڵێت: ئامادەکردنی سوپاکەی ئوسامە لە ڕۆژی شەممەدا بوو دوو ڕۆژ پێش کۆچی دوایی پێغەمبەرﷺ، واتە پێش نەخۆشیەکەی پێغەمبەری خواﷺ دەستی پێکرد و هانی خەڵکی دەدا بۆ جەنگی ڕۆم لە دوایین ڕۆژەکانی مانگی سەفەردا.

ئوسامەی بانگ کرد و پێی فەرموو: ((سر الى موضع مقتل أبيك فاوطئهم الخيل، فقد وليتك هذا الجيش))،[٦]واتا: بڕۆ بۆ ئەو شوێنەی کە باوکتی تێدا شەهید کرا و با پای وڵاخەکەت بگاتە ناو جەرگەیان، من کردوومیت بە سەرکردەی ئەم سوپایە.

هەندێ کەس تانەیان دا لە سەرکردەیی ئوسامە، پێغەمبەری خوایشﷺ بەم فەرموودەیە وەڵامی دانەوە: ((ان تطعنوا في امارته فقد كنتم تطعنون في امارة ابيه من قبل، وايم الله! ان كان لخليقاً للامارة، وان كان لمن احب الناس اليّ، ان هذا لمن احب الناس اليّ بعده)).[٧]واتە: ئەگەر تانە لە فەرماندەیی ئوسامە بگرن ئەوە پێشتریش تانەتان لە فەرمانڕەوایی باوکی داوە، سوێند بە خوا! شایانی فەرماندەیی بووە و هەر ئەویش خۆشەویست ترین کەسم بووە و ئەمەش خۆشەویست ترین کەسمە دوای ئەو.

لە پاش ئامادەکردنی سوپا بە دوو ڕۆژ پێغەمبەری خوا نەخۆش کەوت و ئازار زۆری بۆ هێنا و سوپاکەش لە ناوچەی (جورف) مایەوە لە (٣) میل لە مەدینەوە دوور بوو، پاش وەفاتی پێغەمبەری خواﷺ گەڕایەوە بۆ مەدینە.[٨]

دوای گەڕانەوەی پێغەمبەری خواﷺ بۆ لای پەروەردگاری بە سۆز وەزع بە تەواوی گۆڕا و بەو شێوەیەی لێهات کە دایکی باوەڕداران عائیشە (خوای لێ ڕازی بێت) باسی دەکات و دەڵێت: کاتێك پێغەمبەری خواﷺ گیانی کێشرا سەرتاسەری عەرەب پاشگەز بوونەوە، دووبەرەکی ئاوێتەی دڵەکان بوو، سوێند بە خوا ئەوەی بەسەر من هات بەسەر کێوە

---

[4] ـ السيرة النبوية الصحيحة (٢:٥٣٥).
[5] ـ قصة بعث جيش أسامة، د. فضل الهي(لا: ٨).
[6] ـ فتح البارى (٨:١٥٢).
[7] ـ البخاري كتاب المغازي (ژمارە: ٤٤٦٩).
[8] ـ السيرة النبوية في ضوء المصادر الاصلية (لا: ٦٨٥).

سەرکەشەکانیش بهاتایە تێك دەشکان، هاوەڵانی محمدﷺ وەك ڕانە مەڕێکی بێ شوان و لە شەوێکی بارانـاویدا و لەناو دارستانێکی پڕ لە دڕندەیان لێهاتبوو.[9]

لە ڕۆژی سێیەمدا ئەبو بەکرﷺ خیلافەتی گرتە دەست و فەرمانی دا بە پیاوێك لە ناو خەڵکیدا جاڕ بدات: دەبێت سوپای ئوسامە بەڕێ بکەوێت و یەك کەس لە سوپای ئوسامە ئەمشەو لە مەدینەدا نەمێنێت و خێرا خۆی بگەیەنێتەوە جورف.[10]

ئەبوبەکرﷺ هەستایە سەر پێ و ستایشی خوای کرد و وتی: منیش یەکێکم وەك ئێوە، من نازانم لەوانەیە ئیش و کارێك بە من بسپێرن کە پێغەمبەری خوا بۆی جێبەجێ کرابێت چونکە ئەو خواهەڵی بژارد لە بۆ هەموو جیهان و لە هەموو کۆسپ و نەهامەتیەك پاراستوویەتی، من شوێنکەوتەم و داهێنەر نیم، ئەگەر ڕاست بووم دەنگم پێ بدەن و ئەگەر لایشم دا ڕاستم بکەنەوە، پێغەمبەری خواﷺ گیانی کێشرا تەنها کەسێ شتێکی لەسەر نەبوو تەنانەت قەمچیەکیشی بە ناڕەوا لە کەس نەدابوو، من شەیتانێکم لەگەڵدایە و دێتە ڕێگام خۆتانم لێ لابدەن، ئێوە دێن و دەچن و ئەجەلیش لێتان شاراوەیە کاتەکەی، ئەگەر دەتوانن کاتێك ئەجەلتان دێت لەکردەوەی چاکی خوایی دا بن بیکەن، ئەمەش بە یارمەتی خوا نەبێت ناتوانن و لە کاتێکدا ئەجەل مۆڵەتتان پێ دەدات کردەوەتان چاك بکەن پێش ئەوەی ئەجەل ڕێتان پێ بگرێت و نەهێڵێت کردەوەی چاك بکەن، کەسانێك بوون لەبیریان چوو دەمرن و کردەوەی چاکیان خستە دوای مردن، دەخیلتان بم لەوانە مەبن، لێنەون، لێنەون، پەلە بکەن، پەلە بکەن، خۆ دەرباز کەن، خۆ دەرباز کەن، داواکاری زۆر بە دواتانەوەن، ئەجەلێك کە زۆر کت و پڕ و خێرایە، ئاگاتان لە مردن بێت، لە باو و باپیرو منداڵتان پەند وەربگرن، بە گوێی زیندووەکان مەکەن مەگەر بەو شێوەیەی بەگوێی مردووەکانتان کرد.

دەڵێت: دووبارە هەستایە سەر پێ و سوپاس و ستایشی خوای کرد و پاشان وتی: خوا هیچ کردەوەیەك وەرناگرێت تەنها ئەو کردەوانە نەبێت کە لەبەر خاتری ئەو کرابێت و بەس، تەنها لەبەر خوا کاری چاکە ئەنجام بدەن چونکە ئەو دڵسۆزیەتان بەکاردێت بۆ ڕۆژی نەبوونی پێداویستیتان، پەند وەربگرن ئەی بەندەکانی خوا لەو کەسانەی پێش خۆتان مردوون، بیر لەوانەی پێش خۆتان بکەنەوە، تا دوێنێ لە کوێ بوون؟ ئەی ئەمڕۆ کوان چییان بەسەر هات؟ کوان دەسەڵاتدارەکانی ناو گۆڕەپانی جەنگ و سەرکەوتوانی

---

[9] ـ البداية والنهاية (٦:٣٠٩).
[10] ـ هەمان سەرچاوە (٦:٣٠٧).

جەنگەکان، ڕۆژگار جێی پێ لەق کردن و ئێستا بوون بە خۆڵ، نەبوونی و نەهامەتی زۆریان بەسەردا هات، پیاوانی خراپەکار بۆ ژنانی خراپەکار و ژنانی خراپەکار بۆ پیاوانی خراپەکار.

کوان ئەو پاشایانەی زەویان ئاوەدان کردۆتەوە؟ دوور خرانەوە و باسیان نەما، وەك هەر نەبووبن، بەڵام خوای گەورە ئاکامی کارە ناشایستەکانیانی هێشتۆتەوە لەسەریان، لە حەز و ئارەزواتی کردن، ڕۆیشتن و کردەوەش کردەوەی خۆیانە و دونیاش دونیای کەسانی ترە.

ئێمەش بە دوایاندا هاتووین، ئەگەر پەندیان لێ وەربگرین ڕزگارمان دەبێت، ئەگەر ئێمەش گل بینەوە وەك ئەوانمان لێ دێت، کوان دەم و چاوە درەوشاوە و جوانەکان، ئەوانەی بە گەنجێتی خۆیان سەرسام بوون؟ بوون بە خۆڵ، وایان لێهات پەشیمان بوون لەسەر ئەو پێداکێشانە ناڕەوایانەیان.

کوان ئەو پاشایانەی شاری گەورە و قەڵای مەزنیان دامەزراند و شتانی سەر سووڕهێنەریان تیا دادەنا؟ بە جێیان هێشت بۆ خەڵکانی دوای خۆیان و ئەوە ماڵەکانیانە و بوونەتە کەلاوە و خۆیشیان لە ناو گۆڕەتاریکەکاندا ڕاکشاون.

﴿ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُم مِّنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ﴾(مريم: ٩٨)، واتە: چەندان سەدەی پێش ئەوانمان لەناو بردووە و ئایا هەست بە مانیان دەکەیت یان گوێت لە چپەیان دەبێت؟

کوان ئەوانەی دەتانناسین لە باوك و براکانتان؟ ئەجەل هات و تەواوی کردن، ڕۆیشتن بۆ ئەو جێگەیەی لێی هاتبوون و بە نەگبەتی یان بە بەختیاری لە پاش مردن، خوای گەورە هاوەڵی نیە و لە نێوان ئەو و هیچ کەس لە دروست کراوەکانیدا هۆکارێك نیە تا بە هۆیەوە خێر و چاکەی پێ بدات، لە خراپەش دووری بخاتەوە، تەنهابەگوێڕایەڵی و شوێن کەوتنی و زمانەکانیەتی،بزانن ئێوە بەندەیەکی قەرزارن و ئەو شتانەی لای خوایش بە گوێڕایەڵی نەبێت دەست ناکەوێت، دەی کاتی ئەوە هاتووە ئاگری دۆزەخ لە خۆتان لابدەن و لە بەهەشتیش دوور نەکەونەوە.[11]

لەم وتارەدا کۆمەڵێك پەند و ئامۆژگاری هەیە لەوانە:

أ- ئەوەی ڕوون کردەوە کە ئەو جێگری پێغەمبەری خوایە و جێگری خوای گەورە نیە، ئەو مرۆڤێکی پارێزراو و بێتاوان نیە(معصوم)، ناتوانێت لە جێی ئەو بێت لە پێغەمبەرایەتی و پەیامەکەیدا، بەڵکو لە سیاسەتەکانیدا شوێنکەوتەیە نەك داهێنەر(مبدع)، واتە لەسەر بەرنامەی پێغەمبەرە ﷺ لەحوکم کردن بەدادپەروەری و چاکەخوازیدا.[12]

---

[11] ـ البداية والنهاية (٧: ٦: ٣٠٧ـ٣٠٨).

[12] ـ تأريخ الدعوة الى الإسلام (٤٢٣).

ب ـ دیاریکردنی ئەرکی گەل (میللەت) لە چاودێری کردنی سوڵتان و یارمەتی دانی تا بە چاکی بمێنێتەوە و ئامۆژگاری بکەن و پشتی بگرن تا لە ڕێگەی ڕاست بەردەوام بێت و لە سونەت لانەدات و دەست نەکات بە خودکاری (بدعە).

ج ـ ئەوەی ڕوون کردەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ دادپەروەر بووە لە نێوان گەلداو ستەمی لە کەس نەکردووە، لەبەر ئەوە مافی یان سکاڵایەکی گەورە یان بچووکی لەسەر پێغەمبەر نەبووە، ئەوە دەگەیەنێت کە منیش لەسەر هەمان پەیڕەو و پرۆگرامی ئەو دەڕۆم لە بڵاوکردنەوەی داد و دورکەوتنەوە لە ستەمکاری، پاشان لەسەر گەلە لەم بوارەدا هاوکاری بن، ئەگەر بینیان تورەیە با لەو کاتەدا لە نزیکی نەبن نەوەك ئازارێکیان پێ بگەیەنێت، ئەو کاتە سەرپێچی ڕێرەوی پێغەمبەری خوا ﷺ دەکات،[13] ئەو شەیتانەی دێتە ڕێی ئەبوبەکر دێتەڕێی هەموو ئادەمیزادێك، چونکە هەموو کەسێ خوای گەورە هاوەڵێکی بەردەوامی چاکی فریشتەی هەیە و هاوەڵێکی خراپی لە جن هەیە.[14]

شەیتانیش لە مرۆڤەوە نزیکە وەك چۆن خوێن بەناو ڕەگەکانی لەشیدا هاتوچۆ دەکەن، پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: ((ما منکم من احد الا وقد وکّل به قرینه من الجن و قرینه من الملائکة))، پێیان ووت تەنانەت تۆش پێغەمبەری خوا؟ فەرمووی: وایّایّ الا ان الله اعاننی علیه فاسلم فلا یامرنی الا بخیر))،[15] واتە: هیچ کەسێك نییە خوا دوو هاوەڵی هەمیشەیی بۆ دانەنابێت یەکەم لە فریشتەیە و دووەم لە جنۆکە، تیان: ئەی تۆ، فەرمووی: منیش بەڵام ئەوەندە هەیە خوا یارمەتی دام و موسڵمان بووە و بە چاکە نەبێ فەرمانم پێ نادات).

هەروەها لە فەرمودەیەکدا هاتووە کە کاتی لەشەودا بوو پێغەمبەری خوا لە دەرەوە لەگەڵ (صفیه)ی خێزانیدا قسەی دەکرد و لەو کاتەدا هەندێ لە پشتیوانان لەوێوە تێپەڕین بەخێرایی، پێی فەرومون: ((علی رسلکما، انها صفیة بنت حیّي، ثم قال: انی خشیت ان یقذف الشیطان فی قلوبکما شیئا ان الشیطان یجری من بنی ادم مجری الدم))،[16] واتە: لەسەر خۆ بڕۆن، ئەوە صفیەی کچی حویی یە خێزانەکەم، پاشان فەرمووی: لەوە ترسام شەیتان شتێ بخاتە دڵتانەوە، چونکە شەیتان وەك خوێن بەناو ڕەگەکانی مرۆڤدا هاتوچۆ دەکات، مەبەستی صدیق لەمەدا: ئەوە بوو کە بڵێ من بێ تاوان(معصوم) نیم وەك پێغەمبەری ﷺ و ئەمەش ڕاستیەکە.[17]

---

13 ـ هەمان سەرچاوەی پێشوو.

14 ـ أبو بكر الصديق، محمد مال الله (لا: ١٩٦).

15 ـ مسلم (٢١٦٧:٤ـ ٢١٦٨).

16 ـ البخاري كتاب بدء الخلق (٤:١٢٤).

17 ـ أبو بكر الصديق، محمد مال الله (لا: ١٩٧).

د ـ سووربوونی صدیق لەسەر ئامۆژگاری کردنی موسڵمانەکان و مردن خستنەوە بیریان و باسی ئاکامی پاشاکانی پێشووی بۆ کردن و هانی دان بۆ کاری چاکە تا خۆیان ئامادە بکەن بۆ گەیشتن بەخوا و لە ژیانیشدا بەشێوەیەکی ڕاست و دروست لەسەر ڕێڕەوی پرۆگرامی خوای گەورە بڕۆن.[18]

تێبینی ئەوەش دەکەین کە چۆن صدیقرضي الله عنه توانی لە وتارەکەیدا توانای ڕوونکردنەوەی دەربخات بۆ نەتەوەکەی، ئەو بە تواناترین وتاربێژانی پێغەمبەری خوا ﷺ بوو.

مامۆستا عەقاد دەربارەی دەڵێت: (وتارەکانی صدیق رضي الله عنه سەنگینترین بووە بە پێوانەی خەڵکی و ژیربێژیش، تەی بێ وێنەی وای هەیە کە بەڵگەیە لەسەر شارەزایی تەواوی خاوەنەکەیی و کەمێکی ئەوەندە جوان لە باتی زۆردا دەبێت، هەروەك چۆن مشتێك نیشانەی خەروارێکە بەسە کە ئا لەم برگانەوە کانگاوی فیکرو دەروونی صدیقت بۆ دەربکەوێت کە دەڵێت: بەرەو ڕووی مردن برۆ ژیانت دەست دەکەوێت ژ یان ڕاستترین ڕاستگۆیی دەست پاکیە، خراپترین درۆیش ناپاکیە، ئارامی نیوەی باوەڕە یەقین هەموو باوەڕە.

ئەمانە وشەیەکن ڕاستی و پێکانی مەبەستیان پێوە دیارەو هەروەك ڕەوانبێژی و جوان دەربڕینیان پێوە دیارە، مانای ئەوەیە کانزایە و کانێکی لە پشتدایە، خۆی لە درێژدا دڕی ڕۆشنبیرەکان لاداوە کە دەیانەوێت ڕۆشنبیری خۆیان دەربخەن، چونکە ئەم تێگەیشتنە ناوکرۆکی ڕۆشنبیریە، ئەو خاوەنی لێهاتوویی لە وتارەکەیدا بوو بە تەنیشتی ڕەوانبیژی لە قسەدا.[19]

دووەم: لەنێوان ئەبو بەکر و هاوەڵاندا دەربارەی دەرکردنی سوپای ئوسامە.

هەندێ لە هاوەڵان پێشنیاریان بۆ کرد کە سوپاکە بهێڵێتەوە ووتیان: ئەمانە گەورە پیاوانی ناو ئیسلامن و عەرەبیش وەك دەبینن سنگیان لێ هەڵتەکاندوویت و نابێت ئەو سوپایە لە خۆت دوور بخەیتەوە.[20]

ئوسامەیش عومەری کوڕی خەتتابی ڕاسپارد کە بڕوات ڕوخسەت لە ئەبوبەکر وەربگرێت تا سوپاکەی بۆ مەدینە بگێڕێتەوە، وتی: من سەردار و گەورەی موسوڵمانەکانم هەموو لەگەڵدایە و ترسم هەیە کە بێباوەڕانی هێرش بکەنە سەر خەلیفەی پێغەمبەری خوا و خێزان و کەس و کارەکەی رضي الله عنه[21]

---

[18]ـ تاريخ الدعوة الى الإسلام (لا: ٤٢٣).

[19]ـ عبقرية الصديق (لا: ١٣٩).

[20]ـ لبداية والنهاية (٦:٣٠٨).

[21]ـ الكامل في التاريخ لإبن الأثير (٢:٢٢٦).

بەڵام ئەبوبەکرﷺ بەگوێ ی کەسی نەکرد هەر سوور بو لەسەر ناردنی سوپاکە بۆ شام ئیتر بار و کەش و ئاکامەکان بەچی دەگەن بگەن، بەڵام نە ئوسامە و نە سەرانی سوپاکەی بەو کارە دڵ ئاسودە نەبوون و کۆمەڵێ هەوڵی تریان دا بۆ ئەوەی ئەبوبەکر ڕازی بکەن بەڕاکەی خۆیان و کاتێ کە زیاتر سەرکرایە جەرگی ئەبوبەکر، کۆچەریان و پشتیوانانی کۆکردەوە و بۆ لێکۆڵینەوەی ئەو مەسەلەیە کۆی کردنەوە، لەم دانیشتنەدا لێکۆڵینەوەیەکی تێر و تەسەل و دوور و درێژ لەو بارەیەوە کرا و لە سەرووی نەیارەکانیەوە عمری کوڕی خەتتاب بووﷺکە ئەوەی دەردەخست کە ترسی خەلیفە و خێزانەکانی پێغەمبەری خوا و شاری مەدینە بوو کە بکەوێتە ژێر چنگی عەرەبە پاشگەز بووەکان، بەڵام هەر کە زۆربەی هاوەڵە مەزنەکان لەسەر ئەو ڕایە سووربون و ترسی گەورەیان لەسەر خەلیفە و مەدینە بوو ئەگەر ئەو سوپایە لەوێ نەمێنێ، ئیتر ئەبوبەکر بڵاوەی بە دانیشتنەکەی کرد کە دانیشتنی یەکەم بوو.[٢٢]

بۆ ئەوەی بە جوانتر و بە درێژتر لەو بارەیەوە وتو وێژ بکەن دانیشتنی یەکەمی هەڵگرت و دانیشتنێکی گەورەتری لە مزگەوتدا بەرپاکرد تا زیاتر بوار هەبێت بۆ هەموان کە سەربەستانە ڕای خۆیان بخەنە ڕوو.[٢٣]

لەو دانیشتنە گەورەیەدا ئەوەی بە هاوەڵان ڕاگەیاند کە ئەو بیرە لە مێشکیان دەربکەن کە پرۆژەیەك ڕەتبکاتەوە کە پێغەمبەری خواﷺ دایمەزراندووە و پێی ڕاگەیاندن کە ئەم پرۆژەیە دەگەیەنمە شوێنی خۆی ئەگەر عەرەبە دەشتەکیە پاشگەز بووەکانیش مەدینە داگیر بکەن و ڕووی کردە هاوەڵان و بە دەم وتاردانەوە پێی وتن: ((والذی نفس ابي بكر بيده: لو ظننت ان السباع تخطفني لانفذت بعث اسامة كما امر به رسول اللهﷺ ولو لم يبق فی القری غيري لانفذته))[24] واتە: سوێند بەوەی گیانی منی بەدەستە، ئەگەر بشزانم شێر و پڵنگ دەمفڕێنن هەر ئەو سوپایەی ئوسامە دەخەمەڕێ هەروەك چۆن پێغەمبەری خواﷺفەرمانی داوە، ئیتر با لە مەدینەشدا کەس نەمێنێ خۆم نەبێت.

بەڵێ بەڕاستی ئەبوبەکر لەسەر ڕاستی بوو کاتێ دەیویست سوپای ئوسامە بەڕێ بخات لە کاتێکدا هەموو موسڵمانان دژی ئەو بڕیارە بوون، چونکە ئەوە فەرمانی پێغەمبەری خوا ﷺڕۆژگار و ڕووداوەکان سەلماندیان کە ڕایەکەی ڕاست و دروست بوو کاتی سوور بوو لەسەر جێ بەجێ کردنی.[٢٥]

---

22 ــ الشوری بين الأصالة والمعاصرة، عزالدين التميمي (٨٢ ـ ٨٣).

23 ــ ملامح الشوری في الدعوة الإسلامية، عدنان النّحوي (لا: ٢٥٧).

24 ــ تأريخ الطبري (٤:٤٥).

25 ــ الشوری بين الاصالة والمعاصرة (٨٣).

پشتیوانەکان داوایان کرد، کە کەسێکی بە تەمەنتر لە ئوسامە بکاتە سەرکردەیان و بۆ ئەو مەبەستە عمری کوڕی خەتابیان نارد بۆ لای ئەبوبەکرﷺ تا لەو بارەیەوە قسەی لە گەڵدا بکات.عمرﷺ وتی: پشتیوانان داوا دەکەن کەسێکی لە ئوسامە بەتەمەن تریان بکەیتە سەرکردە.

هەر کە ئەبوبەکر ئەو قسەیەی بیست پەلاماری عمری دا و ڕیشی گرت و پێی ووت: دایك ڕۆڵە ڕۆت بۆ بکات و لەناو چیت ئەی کوڕی خەتاب: پێغەمبەری خواﷺ داینـاوە ئەتـەوێت من لایبەم؟ عمر هەستا و چووە دەرەوە بۆ ناو خەڵکەکە و پێیان ووت: چیت کرد؟ وتی: بکەونەڕێ دایك ڕۆڵەڕۆتان بۆ بکات: بە بۆنەی ئێوەوە لەلایەن خەلیفەوەتووشی ئەوە و ئەوە بووم.[٢٦]

پاشان ئەبوبەکری صدیقﷺ ڕۆشت بۆ ناو سوپاکە و یەك یەك سەیری کردن و لەگەڵیاندا کەوتەڕێ، ئەو بە پێ دەڕۆیشت و ئوسامەیش بە سواری، عبد الرحمن کوڕی عەوف ڕەشۆی وڵاخەکەی ئەبوبەکری بە دەستەوە گرتبوو، ئوسامە ڕووی کردە خەلیفە پێی ووت: ئەی جێ نشینی پێغەمبەری خواﷺ سوێند بەخوا یان تۆش سواربە یان منیش دادەبەزم. ئەویش وتی: سوێند بە خوا نە تۆ دادەبەزیت و نە منیش سوار دەبم، چی تیایە ئەگەر لە پێناوی خوادا قاچەکانم خۆڵاوی بن.

پاشان صدیقﷺ بە ئوسامەی ووت: ئەگەر دەتەوێت هاوکاریم بکەیت بەڵکو (عمر)م بۆ جێ بهێڵین؟ ئوسامەش: عمری بۆ گل دایەوە. واتە عمر بکاتە وەزیری خۆی.[٢٧]

پاشان صدیقﷺ ڕووی کردە سوپاکە و پێی وتن: ئەی خەڵکینە، ڕاوەستن با دە ئامۆژگاریتان بکەم و لەمنەوە وەری بگرن و بیپارێزن بۆم، ناپاکی مەکەن، دەستکەوت نەشارنەوە بۆ خۆتان، غەدر و پەیمان شکێن نەکەن، جەستەی کەس نە شێوێنن، درەختی بەردار نەبڕن، بزن و مەڕ و مانگا و حوشتر سەرنەبڕن مەگەر لەبەر خواردن و برسێتی، ئێوە دەگەن بە کەسانێك لە گۆشەیەکدا خۆیان یەکلایی کردۆتەوە بۆ بەندایەتی وازیان لێ بهێنن با خەریکی کاری خۆیان بن، دەگەن بە خەڵکانێك خواردنتان لێ ڕا دەدەن ئێوەش ئەگەر ویستتان لێیان وەربگرن وبیخۆن و ناوی خوای گەورەی لێ بێنن، دەگەن بە گەلانێك کە بە جۆرێك سەریان تاشێوە ناوەڕاستی سەریان دەتاشن و ئەم لاو ئەو لاکەی دەهێڵنەوە بە شمشێر بدەن لە ملیان، بە ناوی خواوە هەنگاو هەڵبگرن.

پاشان صدیق ئامۆژگاری ئوسامەی کرد کە بەو جۆرە ڕەفتار بکات کە پێغەمبەری خواﷺ کردوویەتی پێی وت: بەو شێوەی بکە کە پێغەمبەری خواﷺ فەرمانی پێ داویت لە

---

[26]- تأريخ الطبري (٦:٤٦).

[27]- هەمان سەرچاوەی پێشوو.

ناوچەی (قضاعة)ەوە دەست پێ بکە و پاشان بڕۆ بەرەو (ئابل)[٢٨] و کەم و کوڕی مەکە لە جێبەجێ کردنی فەرمانەکانی پێغەمبەری خواﷺ پەلە پەل مەکە لەو کارەی بە تۆی سپاردووە.[٢٩]

ئوسامەش هەر بەو شێوەیەی کرد بە سوپاکەی و گەیشتنە ناوچەی (قضاعة) و سوارەکانی تێدا بڵاوکردەوە و دای بەسەر ئابلدا سەرکەوت و دەستکەوتی باشیشی دەستکەوت،[٣٠] ڕۆیشتن و گەڕانەوەی چل ڕۆژی پێ چوو.[٣١]

هەواڵی مردنی پێغەمبەری خواﷺ هەواڵی دەرچوونی سوپای ئوسامە بەیەکەوە گەیشتە (هێرقل) و ڕۆمەکان وتیان: ئەمانە چین سەرکردەکەیان دەمرێت کەچی لە هێرش کردن بۆ سەر ناوچەکانمان ناکەون؟!،[٣٢] و عەرەبەکانیش وتیان: ئەگەر هێز و توانایان نەبێت ئا لەم کاتەدا ئاوا هێزێك دەرناکەن[33]، بۆیە لە زۆر شت دەستیان هەڵگرت کە دەیانویست بیکەن.[٣٤]

سێیەم: گرنگترین پەند و ئامۆژگاری لە دەرکردنی سوپای ئوسامە لە لایەن ئەبوبەکری صدیقەوەرضي الله عنه.

١ـ گوزەرانەکان دەگۆڕێن و ناڕەحەتیەکان دێن و بەڵام باوەڕداران فەرمانی ئایین لە یاد ناکەن:

گۆڕانکاری زۆر ترسناك و ناڕەحەتە! چەند خێرایە! پاك و بێگەردی بۆئەو خوایەی گوزەرانەکان دەگۆڕێت بە ئارەزووی خۆی لە جۆرێك بۆ جۆرێکی تر﴿فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ﴾[٣٥] هەرچی بوێت دەیکات.

عەرەب چین چین نوێنەریان دەنارد بۆ مەدینە بۆ گوێڕایەڵی و ملکەچی و بەلێشاوێك دەهاتن تا ئەوەبوو ساڵی نۆیەمی کۆچی ناونرابوو (ساڵی شاندەکان) کەچی حاڵ وا دەگۆڕێت خەڵکی مەدینە دەترسان هۆزە عەرەبەکان بێن و بدەن بەسەر پایتەختدا نەك هەر ئەوەندە بەڵکو دەترسان بدەن بەسەریاندا و ئیسلام و موسوڵمانان لە بناغە دەر بهێنن.[٣٦]

28ـ ناوچەیەکە لە خوارووی ئەردەنی ئێستا.
29ـ تأريخ الطبري (٤:٤٧).
30ـ هەمان سەرچاوەی پێشوو.
31ـ تأريخ خليفة بن خياط (لا:١٠١).
32ـ عهد الخلفاء الراشدين للذهبي (لا: ٢٠).
33ـ قصة بعث أبي بكر جيش أسامة ،د.فضل الهي
34ـ الكامل لإبن الأثير (٢:٢٢٧).
35ـ البروج (١٦).
36ـ قصة بعث أبي بكر جيش أسامة (لا: ١٨).

ئەمەش شتێكی نامۆ نیـە، سـونەتی خـوا لەسـەر هـەموو گـەلێك هـەر وابـووەو بـەردەوام لەسەر حاڵێك نەماوەتەوە بەڵكو دەگۆڕێت بە جۆرەها گـۆڕان، ئەمـەش ئـەو خوایـە هـەواڵی پێداوین كە خۆی ڕۆژگارەكان بـەو شـێوەیە خـۆی دەیـەوێت دەگـۆڕێـت وەك دەفـەرمووێت: ﴿وَتِلْكَ ٱلْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ ٱلنَّاسِ﴾ (ال عمران: ١٤٠).

ئەبو بـەكری ڕازی لـە تەفـسیری ئـەم ئایەتـەدا دەڵێـت: واتـە ڕۆژەكـان ئـەگێڕێت لـە نـاو خەڵكدا، نەخۆشی و نەناخۆشی لـە لای كەسـێك نامێنێـت، ڕۆژێ ئـەو دڵخۆشـە و دوژمنـانی نیگەرانن كەچی ڕۆژی داهاتوو بە پێچەوانەوە و هیچ حاڵێـك و هـیچ گوزەرانێـك تـا سـەر بـۆ كەس بەردەوام نابێت.[٣٧]

بە شێوەی كرداری داهاتوو هاتووە (نُدَاوِلُهَا) مانای ئـەوە دەگەیـەنێت ئـەم سـونەتەی خوا بەردەوام لە تازەبوونەوەدایـە و گـەلان لـە گۆڕانكاریـدان ئـا لـەم بارەیـەوە قـازی ئـەبو سعود دەڵێت: شێوازی داهاتووی مانای ئەوەیە تازەگەرێتی و بەردەوام نەمان لەسەر حاڵێك سونەتێكە و هەموو گەلان بەگشتی پیا تێدەپەڕن[٣٨]، تویانە: ((الایام دول والحرب سجال))، واتە: ڕۆژان دەگەڕێن بەناو هەمواندا و جەنگیش بە جارە جارێ ئەو و جارێ ئەتۆ.[٣٩]

شاعیریش دەڵێت:

فیـوم علینـا ویـوم لنـا   ویـوم نـساء یـوم نـسر
ج

ڕۆژێك ڕۆژمانە و ڕۆژێكیش نا   ڕۆژێك خەفەتبار ڕۆژێكیش خۆشحاڵ

ئەبوبەكر رضي الله عنه ئومەتی ئیسلامی فێری ئـەوەكرد كـە ئـارامی وخـۆگری هـەبێت لەبـەر دەم نارەحەتی و نەهامەتەكاندا و سەركەوتن لەگەڵ ئارامی دایە، نابێت مەئیوس و بێ هیوا بین لەڕەحمەتی خوا﴿إِنَّ رَحْمَتَ ٱللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ ٱلْمُحْسِنِينَ﴾الأعراف ٥٦.

موسـوڵمان دەبێـت هەمیـشە ئـەوەی لـە یـاد بێـت كـە نارەحـەتی هەرچـەندە زۆر بێـت نەهامەتی هەرچەندە بەهێزو گەورە بێت سونەتی خوا وایە بەدوایدا خۆشی و ڕەحەتی دێت: ﴿فَإِنَّ مَعَ ٱلْعُسْرِ يُسْرًا ۝٥ إِنَّ مَعَ ٱلْعُسْرِ يُسْرًا ۝٦﴾ (الشرح).

موسوڵمانان كارەكانی هەموو جێی سەر سوڕمانن لەم دونیایەدا پێغەمبەری خـوا ئـەوەی ڕوون كردۆتەوە لەفەرموودەیەكدا دەفەرمووێت: ((عجباً لأمر المؤمن ان أمره كله خیر ولیس

---

37 – تفسیر الرازي (٩:١٥)، تفسیر القرطبي(٤:٢١٨).

38 – تفسیر أبو سعود (٢:٨٢)، روح المعاني للألوسي(٤:٦٨).

39 – روح المعاني للألوسي(٤:٦٨).

ذلك لاحد الا للمؤمن، ان اصابته سرّاء شكر فكان خيراً له، وان اصابته ضرّاء صبرفكان خيراً له))[40]، واته: ئیش و کاری موسوڵمان سەیرە، هەموو کارێکی خەیرە و ئەمەش تەنها بۆ موسوڵمانە، توشی خۆشی دەبێت سوپاسی خوا دەکات خێری دەگات، تۆشی ناڕەحەتی دەبێت و ئارام دەگرێت خێری دەگات.

کەواتە لەو وانە و پەندە بەسوودانەی لە ناردنی سوپای ئوسامەدا وەری دەگرێت ئەوەیە لە گەورەترین و ناڕەحەت ترین نەهامەتیدا نابێت ئیسلامەکەمان لەیاد بچێت، مردنی پێغەمبەری خوا ﷺ نەتوانی ڕێگر بێت لەبەردەم صدیقدا کە سوپای ئوسامە بخاتە ڕێ، کە ئەو توشهاتەیەش زۆر گەورە بوو ڕووی لە موسوڵمانەکان کردبوو، بەڵام صدیق رضي الله عنه لە پێغەمبەرەکەیەوە ﷺ فێری ئەوەبوو کە گرنگی دان بە ئیسلام لە سەرووی هەموو گرنگیەکەوەیە و تا لە ژیانیدا بوو هەر بەو چەشنە بوو.[41]

٢ ـ کاروانی بانگەواز نەبەستراوە بە کەسەوە، پێویستە شوێن پێغەمبەر کەوتن:

لە بەسەرهاتی خستنە ڕێی سوپاکەی ئوسامە لە لایەن ئەبو بەکرەوە رضي الله عنه ئەوە بەدی دەکەین کە صدیق رضي الله عنه بە کردەوە و بە وتە سەلماندی کە کاروانی بانگەواز وەستانی بۆ نیە، تەنانەت بە مردنی فەخری کائنات و پێشەوای پێغەمبەران و سەرکردەی موسوڵمانانیش ﷺ.

سەلماندی کە دەبێت کاری بانگەواز بەردەوام بێت بەدەرکردنی سوپای ئوسامە، ئەوەبوو لە ڕۆژی سێیەمی کۆچی پێغەمبەردا فەرمانی بە جاڕدەرەکەیدا کە سەربازەکانی سوپای ئوسامە رضي الله عنه لەمەدینە دا نەمێنن و خۆیان بگەیەننەوە سەربازگەکەیان لە جورف.

لەوتارەکەیدا کە دوا بە دوای بەیعەت پێدانەکەی پێشکەشی موسوڵمانانی کرد تیایدا ئەوەی دووپات کردەوە کە دەبێت هەوڵ و تێکۆشان بۆ بەرزی ئیسلام دەبێت بەردەوام بێت.[42]

لەڕیوایەتەکەیدا هاتووە، کە وتویەتی: خەڵکینە لە خوا بترسن! دەست بە ئیسلامەکەتانەوە بگرن و پشت بەخوای خۆتان ببەستن،ئاینی خوا هەر ڕاوەستاوە، خوا سەری دەخات ئەو کەسەی ئەو سەر دەخات و ئاینەکەش بەرز ڕادەگرێت، سوێند بە خوا گوێمان لێ نیە کێ هێرشمان بۆ دێنێت یا بیهێنێت، شمشێری خوا بە بەڕشتە و هێشتا دامان نەناوە، دەجەنگین دژی ئەوانەی پێچەوانەمانن هەروەك چۆن کاتی خۆی لەگەڵ پێغەمبەری

---

40 – مسلم (٤:٢٢٩٥).
41 – قصة بعث أبي بكر جيش أسامة (لا: ٢٤)د.فضل الهي.
42 – قصة بعث أبي بكر جيش أسامة (لا: ٢٧).

خوادا تێدەکۆشاین و هەر کەسەیش سەرکەشی بکات بەس بۆ خۆی زەرەر دەکات.[٤٣]

لەو پەندانەی کە دەبێت لە ناردنی سوپای ئوسامەوە وەربگیرێت ئەوەیە کە دەبێت موسوڵمانان لەخۆشی و ناخۆشیدا شوێن پێغەمبەری خواﷺ بکەون، صدیقؓ بەکردەوە ئەوەی ڕوون کردەوە، کە توند بە دانەکانی فەرمانەکانی پێغەمبەری خوای ڕاگیرکردووە و جێ بە جێشیان دەکات ئیتر با جۆرەکانی مەترسیشی تێدا بێت، ئەمەش لەم بەسەرهاتەدا چەند جارێك بە ئاشکرا دەرکەوت:

أ ـ کاتێك کە وەزعەکە ناهەموار بوو پێشنیاریان بۆ کرد کە سوپای ئوسامە دەر نەکات ئەویش وتە پڕشنگدارەکەی فەرموو: سوێند بەوەی گیانی ئەبو بەکری بە دەستە ئەگەر بشزانم دڕندەکان دەمفڕێنن سوپای ئوسامە ئەخەمە ڕێ هەروەك چۆن پێغەمبەری خوا فەرمانی دەرکردﷺوەئەگەر کەسیش نەمێنێت جگە لە خۆم و هەر دەری دەکەم.[٤٤]

ب ـ کاتێك ئوسامەؓ داوای لێ کرد کە سوپاکەی لە جورف بگێڕێتەوە بۆ مەدینە لە ترسی هێرشی هەڵگەڕاوەکان و خەمی خەلیفە و پایتەخت، ئەویش ڕێگەی پێ نەدا، بەڵکو ئەوپەڕی ویست و سووربوونی خۆی دەربڕی لەشوێنکەوتنی پێغەمبەری خواﷺ و وتی: ئەگەر سەگ و گورگ فڕاندوومیان هەرگیز ویستی پێغەمبەری خواﷺ ڕەت ناکەمەوە.[٤٥]

بەکردەوە و بەم هەڵوێستە جوامێریەی ئەو ئایەتەی جێبەجێ کرد کە بۆ هیچ کەس نیە ئەگەر خوا و پێغەمبەر فەرمانێکیان دەرکرد بە ئارەزووی خۆی بکات لە جێبەجێکردنیدا وەك دەفەرموێت: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًا مُّبِينًا﴾(الاحزاب ٣٦).

ج ـ کاتێك داوای لێ کرا پیاوێکی بە تەمەن تر لە ئوسامە دابنێت بۆ فەرماندەیی سوپاکە، زۆر زۆر تووڕە بوو، نەڕاندی بەسەر عومەری فاروقدا کە چۆن وێراویەتی ئاوا پێشنیارێك بگەیەنێت، پێی وت: دایکت ڕۆڵە ڕۆت بۆ بکات و لەناو چیت ئەی عومەر!، پێغەمبەری خواﷺ داینـاوە بە من دەڵێی لایبە!؟[46]

د ـ گرنگی دانی ئەبوبەکرؓ بە لانەدان لە کارەکانی پێغەمبەری خوا و جێبەجێ کردنیان لە دەرچوونی لە مەدینە لەگەڵ سوپاکەی ئوسامەدا و بە پێ و ئوسامەیش بە سواریەوە بوو، صدیق ؓبەم کارەی جێبەجێ کەری سونەتی پێغەمبەرﷺبوو کاتێك

---

[43] ـ البداية والنهاية (٢١٣:٥ـ٢١٤).
[44] ـ تأريخ الطبري (٤:٤٥).
[45] ـ هەمان سەرچاوەی پێشوو.
[46] ـ تأريخ الطبري (٤:٤٦).

مەعازی کوڕی جەبەلﷺنارد بۆ یەمەن.

ئیمام ئەحمەد ڕیوایەتی دەکات لە مەعازی کوڕی جەبەلەوەﷺ کە کاتێك پێغەمبەری خواﷺ ناردی بۆ یەمەن پێغەمبەری خواﷺ لەگەڵیدا ڕۆیشت و ڕەوانەی کرد و مەعاز بە سواری و پێغەمبەری خواﷺ بە پیادەیی بە تەنیشتیدا دەڕۆیشت.[47]

شێخ أحمەد البنا لەسەر ئەم فەرموودەیە دەڵێت: ئەبوبەکری صدیقﷺئەمەی کرد لەگەڵ ئوسامەدا لەگەڵ ئەوەشدا زۆر منداڵ بوو، پێغەمبەری خواﷺپێش مردنی ئاڵای سوپای دایە دەستی بەڵام کردن بواری نەدا ڕەوانەی بکات تا دەرەوەی مەدینە بەپێ، بۆیە ئەبو بەکر بەو کارەی پێغەمبەری خواﷺهەستا و بەپێ ڕەوانەی کرد وەك چاوکردنێك لە پێغەمبەری خواﷺ.[48]

هـ ـ هەروەها چاولێکردن و گوێڕایەڵی پێغەمبەری بۆ پێغەمبەری خوا لەوەدا دەردەکەوێت کە پێش دەرچوونی سوپای ئیسلام ئامۆژگاری کردن چونکە سەرداری مرۆڤایەتیش پێش دەرچوونی سوپا ئامۆژگاری دەکردن، صدیقﷺ هەر بەمەوە نەوەستا بەڵکو زۆربەی ئامۆژگاریەکانیلەبڕگەی ئامۆژگاریەکانی پێغەمبەری خواوەﷺ وەرگرتبوو بۆ سوپاکان.[49]

ئەبوبەکرﷺ هەر بە وتەکانی نەوەستا بەڵکو بە کردەوەش سەلماندی شوێن پێغەمبەری خوا دەکەوێت بەڵکو فەرمانی دا بە ئوسامە کە پێغەمبەری خواﷺچی پێ وتووە وا بکات و لە (قضاعة)ەوە دەست پێ بکات و بدات بەسەر (ئابول)دا و کەمتەرخەمی نەکات لە جێبەجێ کردنی فەرمانەکانی پێغەمبەری خواﷺ و پێی وت: وا بکە، کەپێغەمبەری خواﷺ پێی وتوویت.

لە ڕیوایەتێکی تردا پێی وتووە: «بڕۆ بەو جۆرە بکە کە پێغەمبەری خواﷺ پێی وتوویت و پاشان پەلامارەکانیشت بەو جۆرە بن کە پێغەمبەری خوا پێی وتوویت و لە فەلەستینەوە دەست پێ بکە، لەوێشەوە بەرەو خەڵی (موئتە) و خوایش پارێزەری ئەو شوێنانە دەبێت کە بەجێیان دەهێڵێت».[50]

لە ڕیوایەتەکەی (ابن الاثیر)دا دەڵێت: «ئامۆژگاری ئوسامەی کردﷺکە بەو شێوەیە هەنگاو بنێت کە پێغەمبەری خواﷺ فەرمانی پێداوە».[51]

47ـ الفتح الرباني لترتيب مسند الامام أحمد بن حنبل الشيباني (٢١:٢١٥).
48ـ بلوغ الاماني (٢١:٢١٥).
49ـ قصة بعث أبي بكر جيش أسامة (لا: ٣٥).
50ـ عهد الخلفاء الراشدين للذهبي (لا:٢٠).
51ـ الكامل في التأريخ (٢:٢٣٧).

هاوەڵان هەموو ملکەچی فەرمانی خەلیفەیان بوون و پێی ڕازی بوون، دەستیان گرت بە فەرمانی پێغەمبەری خواوەﷺ بە پێی توانا هەوڵی بە جێهێنایان دا و خوایش سەری خستن و بە دەستکەوتەکان ڕۆزی دان، ترس و هەیبەتی ئەوانی خستە دڵی خەڵکی و شەڕ و خراپەکاری و پیلانی دوژمنانی لێ دوور خستنەوە.[٥٢]

تۆماس ئارنۆڵد دەربارەی ناردنی سوپای ئوسامە دەڵێت: «دوای مردنی محمدﷺ ئەبو بەکرڕضي الله عنهئەو سوپایەی خستە ڕێ کە پێغەمبەرﷺ پێشتر بە نیاز بوو بیخاتە ڕێ بۆ کەنارەکانی شام، ئەمە سەرەڕای ئەو ناڕازیەی کە هەندێ لە موسوڵمانەکان دەریان دەبڕی بە هۆی ئاڵۆز بوونی وەزعی وڵاتە عەرەبیەکان لەو کاتەدا، نەیاریەکەی نەهێشتن بە وتەی: شتێك بەڕێ دەکەم کە پێغەمبەری خواﷺ فەرمانی پێداوە، ئەگەر بشزانم شێر و پڵنگ ئەم فڕێنن هەر سوپای ئوسامە بەڕێ دەکەم هەروەك چۆن پێغەمبەری خواﷺ فەرمانی پێداوە»[٥٣]، پاشان دەڵێت: ئەمە بویە ژمارەیەکی ئەو زنجیرە هێرشە جوانانەی کرایە سەر عەرەب لە سوریا و فارس و سەرووی ئەفریقیا، توانیان دەوڵەتی فارس بچووك بکەنەوەو ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانیش بێبەش بکەن لە جوانترین ویلایەتەکانی.[٥٤]

لە بەردەم دەقی قورئان یان سونەتدا، زۆرینەی هاوەڵان پێیان وت باش بوو ئەو سوپایەی ئوسامە لە مەدینە گل بداتەوە و پێیان وت: وا عەرەب پشتیان لێ هەڵکردوویت و بەبڵاوەپێکردنی سوپای ئیسلام هیچ سوودێك وەدەست ناهێنیت!.[٥٥]

خۆ ئەوانە هاوەڵ بوون، وەك خەڵکانی گشتی نەبوون، بەڵکو ئەو هاوەڵانە بوون، کە بەچاترین خەڵك دادەنرێن لەسەر زەویدا لە پاش پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) لەگەڵ ئەوەشدا صدیقڕضي الله عنهئەهاتە سەر قسەکانیان و بۆی ڕوون دەکردنەوە کە بە گوێکردنی وتەی پێغەمبەری خواﷺ لە پێشتر و بەڕێزترە.[٥٦]

ئەم ڕاستیە کاتێك بەدەرکەوت کە پێغەمبەری ئازیزﷺکۆچی دوایی کردو هاوەڵان زۆریکیان پێیان وا بوو یەکێك لەوانە عومەر بوو، کە نەمردووە، ژمارەیەکی کەمیش پێیان وا بوو مردووە، ـ ئەبو بەکر یەکێك لەوانە، بەڵام ئەبو بەکر دەستی گرت بە دەقەوە و بۆی ڕوون کردنەوە کە لەسەر هەڵەن، کەسێك بڵێت: پێغەمبەری خواﷺ نەمردووە.[٥٧]

---

[52] ـ قصة بعث أبي بكر جيش أسامة (لا: ٣٦).
[53] ـ الدعوة الى الإسلام (لا: ٦٣).
[54] ـ هەمان سەرچاوەی پێشوو.
[55] ـ تأريخ خليفة بن خياط (لا: ١٠).
[56] ـ قصة بعث أبي بكر جيش أسامة (لا: ٤٤).
[57] ـ هەمان سەرچاوەی پێشوو.

(حافظ إبن حجر) لەسەر ڕای زۆرینە دەربارەی مردنی پێغەمبەرﷺدەڵێت: لەمەوە بۆمان دەردەکەوێت لە مەسەلەی (إجتهاد)دا وا دەبێت ژمارەیەکی زۆر کەم دەیپێکێت و ژمارەیەکی زۆریش لەسەر هەڵەن، نابێت ڕای زۆرینە پەسەند کراو بێت،[58] پوختەی قسە ئەوەیە کە لە بەسەرهاتی ناردنی سوپای ئوسامە لە لایەن ئەبو بەکرەوە ئەو سوودە وەردەگرین کە مەرج نیە بۆچوون ئەگەر زۆرینەی لەگەڵدا بێت مەرج نیە ڕاست بێت.[59]

ئەوەشی لێ وەردەگرین کە موسوڵمانان هەر کاتێك هەقیان بۆ ڕۆشن بوویەوە گەردنیان کەچ دەکەن بۆی، کاتێك صدیق ﷺبۆی ڕوون کردنەوە کە دەرکردنی سوپای ئوسامە فەرمانی پێغەمبەری خواﷺئوسامەشی کردۆتە فەرماندە، ئیتر ئەو ئیمانداره پیاوچاکانە گوێڕایەڵی فەرمانی پێغەمبەری ئازیز بوون.[٦٠]

٤ـ بانگەواز دەبێت بە کردەوە بێت، شوێنەواری گونجان لە خزمەتی ئاینی پیرۆزی ئیسلامدا :

کاتێك ئەبوبەکرﷺ هەر سووربوو لەسەر مانەوەی ئوسامەی کوڕی زەیدﷺ مەبەستی ئەوە بوو بەردەوام دەست بگیرێت بە ڕێڕەوی پێغەمبەری خواوەﷺو بڕیارەکانی جێبەجێ بکرێت، بەوەشەوە نەوەستا کە بە ئەمیری سوپا هێشتیەوە بەڵکو بە کردەوەش ئەوەی سەلماند ئەمەش لە دوو خاڵدا:

أ ـ ئەبوبەکرﷺ بەپێ سوپای ئوسامەی ڕەوانە کردو ئوسامەش بەسواری وڵاخەکەیەوە بوو، لە تەمەنی (١٨) یان (٢٠) ساڵان بووە، ئەبوبەکریش تەمەنی لە سەرووی شەستەوە بوو، هەر سوور بوو لەسەر ئەوەی ئەو بە پێ بڕوات شان بە شانی ئوسامە ئوسامەش بە سواری و کاتێك ئوسامە پێی وت یان من دادەبەزم یان تۆش سوار بە، ئەویش بە هیچ کامیان ڕازی نەبوو.

ئەبوبەکرﷺ بەم کارەی ویستی ئەوە بچەسپێنێت لای سوپاکەی ئوسامە کە ڕێزی فەرماندەکەیان بگرن و دان بە بەڕێزیەکەی دا بنێن،ئەو ڕووگیریەشیان لە دڵدا دەرکات، وەك ئەوەی بەم ڕۆیشتنەی بە پێ و لە شانی ئوسامەی سواردا بە هەموو ئەندامانی سوپا بڵێت: موسوڵمانەکان بڕوانن من کە ئەبو بەکرم و خەلیفەی پێغەمبەری خوام ﷺ کەچی ئاوا بە پێ لە شانی ئوسامەدا ڕێ دەکەم کە ئەمەش دان نانە بە شایستەیی ئەو فەرماندەیەی کە پێغەمبەری خۆشەویست و سەرکردەی مەزنمان ـ سەلات و سەلامی

---

[58]ـ فتح الباري (٨:١٤٨).
[59]ـ قصة بعث أبي بكر جيش أسامة (لا: ٤٦).
[60]ـ قصة بعث أبي بكر جيش أسامة (لا: ٥٢).

پـەروەردگارمی لەسـەر بێـت ـ هـەڵی بـژاردووە، ئـیتر نـازانم چـۆن ئێـوە ڕەخنـە لـە فەرماندەییەکەی دەگرن؟!.[61]

ب ـ ئەبوبەکرﷺ زۆر حەزی دەکرد عومەرﷺ لە مەدینە گل بداتەوە و بۆ بـەڕێوەبردنی کاروباری وڵات وەزیری دەستە ڕاستی بێت، بەڵام نەیسەپاند بەسەر ئوسامەدا بـەڵکو داوای یارمەتی لێ کرد کە عومەری بۆ بەجێ بهێڵێت لە مەدینە ئەگەر بە گونجاوی دەزانێت، ئا بەم شێوەیە صدیقﷺ نموونەیەکی زیندووی بە کردەوە نیشانی سوپاکەدا تا ئـەوانیش دان بـە فەرمانڕەوایی و ڕێزداری ئوسامەدا بنێنﷺ، ئەمەش بانگەشەیەکی کردەوەیی بە هێـزە بـۆ گوێڕایەڵی سەرکردەکەیان .

ئەمەی کە صدیق کاری بانگەوازی لەگەڵ کردەوەدا هاومل کرد ئا ئەمەشە ئیـسلام داوای دەکات، خوای (عز وجل)یش زەمی ئەو کەسانە دەکات کە بە خەڵکی دەڵێن: چاکە بکـەن و کەچی خۆیـان لـە بـیر چـووە وەك لەقورئـاندا دەفـەرمووێت: ﴿أَتَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنتُمْ تَتْلُونَ ٱلْكِتَٰبَ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾البقرە ٤٤.

هەروەها لەم بەسەرهاتەدا شوێنەواری گەورەی لاوانمان بۆ دەردەکەوێت لە خزمەتکردنی ئاینی پیرۆزی ئیـسلامدا، پێغەمبـەری خـواﷺ ئوسـامەی کـوڕی زەیـد گـەنجێکی(١٨)ساڵ دەکاتە فەرماندەی سوپایەك، کە بۆ بەرەنگاربوونـەوەی بـەهێزترین دەسـەڵاتی سـەر زەوی ئەوکاتە لەلای خەڵکی ئەبوبەکریشﷺ لەو پۆستەدا هێشتیەوە لەگەڵ ئەو هـەموو بۆڵـەبۆڵ و ڕەخنەگرتنـەدا، کەچـی فەرمانـدەی لاو بەسـەرکەوتوویی بەدەسـتکەوتەوە گەڕایـەوە بـۆ مەدینە، ئەمەش زەنگێکە بۆ لاوان تا ڕۆڵی خۆیـان بـزانن لـە خزمـەتکردنی ئـایینی پـیرۆزی ئیسلامدا، ئەگەر بە چاوێکی ورد بڕوانینە قۆناغی مەککی و مەدینـەش ڕۆڵـی کۆمـەڵێك لاوی خوێن گەرممان بۆ بەرچاو دەکەوێت لە خزمەتکردن بـە قورئـان و سـوننەت و بـەڕێوەبردنی کاروباری دەوڵەت، بەشداری کردنیان لە غەزا و گیان فیداکاری لە پێناوی خوا و بانگەواز بۆ لای بەرنامە ناوازەکەی پەروەردگار.[62]

٥ـ وێنەیەکی پڕشنگدار لە ڕەوشتەکانی جیهاد لە ئیسلامدا:

یـەکێکی تـر لەسـوودەکانی نـاردنی سـوپای ئوسـامەﷺئەوەیەکـە وێنەیـەکی جـوان و پڕشنگداری جیهادی ئیسلامیمان نیشان دەدات، ئەو وێنەیەش بە جوانی لە ئامۆژگاریەکانی صدیقﷺ بۆ سوپاکەدا دەردەکەوێت، کاتێك ڕەوانـەی کـردن، ئـەبو بـەکرﷺلـەم کارەیـدا چاوی لەسەرداری مرۆڤایەتی کـردﷺ کـە ئامۆژگـاری فەرمانـدەی سـوپاکانی دەکـرد پـێش

---

[61] ـ قصة بعث أبي بكر جيش أسامة (لا:٦٦).
[62] ـ قصة بعث أبي بكر جيش أسامة (لا:٧٠).

دەرچوونیان.[٦٣]

لەبڕگەکانی ئەوئامۆژگاریانەدامەبەستی سەرەکی جەنگی ئیسلامی دەردەکەوێت، کە بانگەواز کردن بۆ لای ئیسلام و گەلانیش ئاوا ڕەوشت گەلێك ببینن خۆیان پیێ ڕاناگیرێت و موسوڵمان دەبن، بە هەموو حەزێکیانەوە ئاینی پیرۆزی ئیسلام هەڵدەبژێرن لەوانە:

أ ـ کاتێك دەبینن سوپاکە ناپاکی ناکات و سپاردە پارێزە، بەڵێنەکانی دەباتە سەر وماڵی خەڵکی بە تالآن نابات و بە ناهەق دەست ناگرێت بەسەر سامانیاندا.

ب ــ سوپایەك کەس لووت و گویێ ناکات بەڵکو کوشتنیشی هەر جوانە هەر وەك لێبووردنیشی جوانە، بەزەیی بە منداڵدا دێتەوە و ڕێزی دەگرێت، ڕێز لە پیاوی پیرو بەسالآچوو دەگرێت، ناموسی ئافرەتیش دەپارێزێت و ئاگای لێیان دەبێت.

ج - سوپایەك سامانی ولآتە ڕزگارکراوەکان بەهەدەر نادات، بەڵکو دار خورماکان دەپارێزێت و نایسوتێنێت،درەختی بەردار نابڕێت، زەویەکشتوکاڵیەکان لەناونابات و کێڵگەکانیان لە بەین نابات.

د - لەکاتێکدا سامانی مرۆیی دەپارێزێت، غەدر ناکات، ناپاکی ناکات، دزی لە دەستکەوتەکانی شەڕ ناکات، جەستەی کوژراو ناشێوێنێت، دەستی ناچێتە خوێنی منداڵ و پیر و بەسالآچوان و ژنان و سامانی کشتوکاڵی دەپارێزێت، دار خورما لە بن ناهێنێت، درەختی بەردار نابڕێت، لە هەمان کاتیشدا پارێزگاری لە سامانی ئاژەڵ دەکات و مەڕ و بزن و مانگا و حوشتر سەر نابڕێت مەگەر بۆ خواردن، دەی ئایا سوپاکانی ئەم سەردەمە هیچێك لەم سەروەتانە دەپارێزن؟ یان ئەو ولآتەی ئەو لەگەڵی دەجەنگێت دەیکات بە یەك پارچە وێرانە و کاولگە؟! بچووکترین نموونە لەسەر ئەوە دەوڵەتی شیوعیەتی بێباوەڕ چی نەکرد بە ئەفغانستان،[٦٤] ئەی بۆسنە چی پیێ نەکرا لە لایەن سربەکانەوە؟ ئەی کۆسۆڤا؟ ئەی کشمیر لە لایەن هندەکانەوە؟ بەس لەبەر ئەوەی موسوڵمان بوون، ئەی فەلەستینیەکان جوولەکە چیان پیێ ناکات؟! ئای چ جیاوازیەکی گەورە هەیە لە نێوان ڕێنموونی خوایی و گومڕایی بێباوەڕان!.

هـ - سوپایەکە ڕێز لەبیروباوەڕەکان و ئاینەکانی پێشوو دەگرێت و پارێزگاری لەوانە دەکات کە بۆ خوا پەرستی چوونەتە گۆشەیەك، بە هیچ شێوەیەك دەست درێژیان بۆ ناکات...ئەمەش بانگەشەیەکە بە کردەوە بۆ لێبووردەیی و دادپەروەری ئیسلام، بەلآم ئەوانەی خراپەکاری لەسەر زەویدا بلآودەکەنەوە و لەگەڵ ڕاستیدا دەجەنگن ئەوانە پاداشتی ڕەوایان کوشتنیانە تا ببنە پەند بۆ کەسانی تریش.[٦٥]

---

[63] ـ هەمان سەرچاوەی پێشوو.
[64] ـ تأريخ الدعوة الى الإسلام (لا: ٢٦٩).
[65] ـ هەمان سەرچاوەی پێشوو

ئەو وشانەی لە وەسیەت نامەکەی صدیقدا هاتبوو، تەنها وشەیەك نە بوو پێشکەش بکرێت و بەس، بەڵکو موسوڵمانەکان خاڵ بە خاڵ جێبەجێیان کرد لە سەردەمی ئەودا و لە سەردەمەکانی دوای ئەویش،[٦٦]

بە یارمەتی خوا لە جەنگە ڕزگاریخوازەکانیدا بە درێژی باسی لێوە دەکەین.

٦ـ کاریگەری سوپای ئوسامە لەسەر پاراستنی هەیبەتی دەوڵەتی ئیسلامی:

سوپای ئوسامەﷺ بەسەرکەوتوویی و دەستکەوتی باشەوە گەڕایەوە مەدینەی پایتەخت، پاش ئەوەی زیرەی بە ڕۆمەکان کرد تەنانەت هێرقل کاتێك لە شاری(حمص) بوو هەموو کەسایەتیە گاوری و ڕامیاریەکانی کۆ کردەوە و پێی وتن ئا ئەمە بوو من کاتی خۆی ئێوەم لێ ئاگادار کرد بەڵام ئێوە گوێتان بۆ نەگرتم، عەرەب لە دووری مانگێك ڕێگەوە دێت و دەدات بە سەرتاندا! ، پاشان بۆشی هەڵدێت و کەسیش هیچ ناڵێت، یەنافی برای پێی وت: لەو ناوچانەدا سەرباز جێگیر بکە تا ئاگایان لە بەلقان بێت، ئەویش سەربازی زۆری نارد و لە هاوڕێکانی، خۆیشی کرد بە سەرکردەیان و لەوێ مانەوە تا لە سەردەمی ئەبو بەکر و عومەردا نوێنەریان هات بۆ شام.[٦٧]

پاشان هەموو ڕۆمەکان بە سەرسامیەوە دەیان وت: سەرگەورەیان دەمرێت کەچی لە هێرشکردنی خۆیان بۆ سەرمان ناکەون!،[٦٨] هۆزە عەرەبەکانیش دڵیان کەوتە لەرزە لە ترساندا کە هێز و پێزی دەوڵەتیان بینی.[٦٩]

هەر کە سوپای ئیسلام بە سەرکردایەتی ئوسامەﷺ بە سەرکەوتوویی گەیشتەوە شاری مەدینە، ئەبو بەکر کە لەگەڵ گەورەپیاوانی کۆچەریان و پشتیواناندا گەیشتن پێی بە خۆشی و هەلهەلەوە، دانیشتوانی مەدینەیش بە شادومانی و خۆشی و سەر سووڕمانەوە پێشوازیان لێ کرد، ئوسامە گەیشتە مەدینە و چوو بۆ مزگەوتەکەی پێغەمبەری خواﷺ دوو ڕکات نوێژی سوپاسگوزاری بۆ خوا کرد، لەسەر ئەو بەخششەی ڕژاندی بەسەر ئەو و موسوڵماناندا.

ئەم غەزایە کاریگەریەکی گەورەی هەبوو لەسەر ژیانی موسوڵمانەکان و لەسەر ژیانی هۆزە عەرەبەکان، ئەوانەی بە نیازی شۆڕش بوون دژی دەوڵەتی ئیسلامی، هەروەها کاریگەری لەسەر ژیانی ڕۆمەکان هەبوو کە دەوڵەتەکەیان هاوسنوور بوو لەگەڵ دەوڵەتی ئیسلام.

---

[٦٦] ـ قصة بعث أبي بكر جيش أسامة (لا: ٨١).

[67] ـ المغازي (٣:١١٢٤)، طبقات ابن سعد (٢:١٩٢).

[68] ـ تهذيب إبن عساكر (١:١٢٥) تأريخ إبن عساكر (١:٤٣٩).

[69] ـ تأريخ الدعوة الى الإسلام (لا: ٢٧٠).

ئەوەی ئەم سوپایە کردی بە ڕۆم و هۆزە عەرەبەکان لەلایەنی جەنگی دەروونیەوە و لەلایەن سەرباز و چەك و تەقەمەنیەوە نەیکرد، ئەو هەڵگەڕاوانەی بەنیاز بوون بدەن بەسەرمەدینەدا کۆڵیاندا و بڵاوەی بە هەموو ئەوانە کرد لە دژی ئیسلام کۆبوو بوونەوە، موسڵمانەکان هودنەیان بەست لەگەڵ ئەوانەدا کە بەنیاز بوون لە دژیان هەڵگەڕێنەوە، ئەو ترس و لەرزەی بردیە ناو دڵەکان هەرگیز بە پیاوان و چەکی زۆر نەدەکرا.[70]

بەڕاستی ناردنی ئەم سوپایە بوو بە نیعمەت بۆ موسڵمانان، چونکە بەرەی باکوور کە بەرەی هەڵگەڕاوەکان بوون، بوو بەلاوازترین بەرەکانی جەنگ، لە شوێنەواری ئەمە بەرەی جەنگی هەڵگەڕاوەکان. لەکاتی ڕزگار کردندا زۆر لە بەرەی جەنگی دوژمنان لە عێراق ئاسانتر بوو لەلای سوپای ئیسلام، هەموو ئەمانە لەلای چارەسەردۆزان ـ بەڵگەیەکی ڕوون و ئاشکران کە ئەبوبەکری صدیق رضي الله عنه لەکاتی کێشە و ناڕەحەتیەکاندا لە هەمووان بیری تیژتر و تێگەیشتنی قوڵتر بووە.[71]

هەمیشە لەگەڵمان بن بۆ نوێبوونەوەی ئیمان
imanonekurd@yahoo.com

---

70 ـ عبقرية الصديق للعقاد (لا: ١٠٩).
71 ـ حركة الردة، د. علي العتوم (لا: ١٦٨).